

Universitetets Aula

Statsminister
Gro Harlem Brundtland

Tale ved markeringen av NATOs 40-års jubileum, 4. april 1989.

Deres Majestet,
Mine damer og herrer

Atlanterhavsalliansen er den mest vellykkede alliansen vi kjenner. I førti år har den bidratt til å bevare freden i vår del av verden. Den har gitt medlemslandene troverdig vern mot militært angrep. Den har bidratt til at medlemslandene i Europa har bilagt gammel strid og samlet seg om å bygge opp et gjensidig forpliktende samarbeid. Den har bidratt til å gi medlemslandene den trygghet som skal til for å søke avspenning og samarbeid på tvers av skillelinjene i Europa. Den har bidratt til at De forente stater har vært fast engasjert i opprettholdelsen av sikkerhetsordningen i Europa. Den har vært og er en hjørnestein i norsk sikkerhetspolitikk.

Vi markerer idag NATO-alliansens 40-årsjubileum i en periode med rask utvikling i vår del av verden. Bildet er preget av fornyelse, av økt vilje og nye muligheter for samarbeid, på tvers av tradisjonelle skillelinjer. Vi står overfor muligheter og utfordringer som på en avgjørende måte kan komme til å påvirke fremtidens politiske verdenskart og fremtidens politiske Europa.

Den nye amerikanske administrasjon kan bygge videre på et forhold til den annen supermakt som ikke har vært bedre siden den annen verdenskrig.

I Moskva står et nytt dynamisk lederskap ved roret, som har vist evne og vilje til dyptgripende nytenkning. At Sovjetunionen fremstår som en drivkraft i retning av politisk og økonomisk reform er noe helt nytt. Det pågår et oppgjør med egen nær fortid som virker inn på forholdet til de øst-europeiske land og omverdenen forøvrig.

Reformene peker mot en samfunnsform som er mindre ulik vår egen enn det vi har vært vant med. Flere øst-europeiske land opplever en åpenhet i den politiske debatt som vi ikke har sett maken til.

Samtidig gjør et styrket Vest-Europa seg gjeldende med større tyngde og selvtillit i den internasjonale utvikling. Kontaktene mellom Øst- og Vest-Europa, og særlig kontaktene mellom EF og de øst-europeiske land er i rivende utvikling på tvers av det 40-årige unaturlige skille gjennom Europa.

I disse politiske omgivelser står NATO midt i en omfattende debatt om hvordan det transatlantiske fellesskap best kan være med å forme 1990-årenes politiske og økonomiske virkelighet.

Vi kan ikke utelukke tilbakeslag i Øst-Vest-forholdet. Fremdeles er det sårbart. Vår største og viktigste oppgave fremover er å ta vare på det som er skapt og sikre oss best mulig mot tilbakeslag.

Vi vil aldri lukke øynene for krigens og etterkrigstidens erfaringer. Men dagens politikk må også ta utgangspunkt i de muligheter vi ser idag. Derfor er det så viktig at vi støtter de krefter som arbeider for økonomisk og politisk reform i Sovjetunionen og i de øvrige øst-europeiske land, og at vi forsetter avspenningspolitikken på alle plan.

Vi står ved et veiskille. Perspektivene for ytterligere politisk avspenning og nedrustning er lovende. Nå må vi øke dybden og bredden i vår tilnærming til de øst-europeiske land.

Vi ser store muligheter for en global fredsøkonomi og for at vi for alvor, og på tvers av gamle politiske skillelinjer og motsetninger, kan ta fatt på de store miljø og ressursproblemer som kan bli like truende som truslene om bruk av kjernefysiske våpen.

Vi må se sammenhenger og samordne vår innsats på hvert enkelt felt i samsvar med en overordnet og enhetlig strategi. Internasjonalt samarbeid, som NATO-samarbeidet er en del av, må i årene som kommer gjøre det mulig for oss i Øst og Vest, Nord og Sør, å ta fatt på alvor på de store, globale, felles utfordringer.

På NATOs toppmøte i neste måned er det nettopp dette bredere politiske perspektivet på samarbeidet som vil stå i fokus.

NATO er en forsvarsallianse, og vil aldri gripe til våpen først, men må ha tilstrekkelig styrke til at ingen vil velge å bruke militærmakt mot dens medlemmer. Det integrerte forsvarssamarbeidet bidrar til å troverdiggjøre forpliktelsene til å gi hverandre støtte i en nødssituasjon. Det bidrar til å knytte USA og Canada til forsvaret av Vest-Europa. Ingen enkelt stat skal kunne dominere eller true med å dominere Europa.

NATO må ha tilstrekkelig militær styrke til å motvirke de styrker som befinner seg øst for skillelinjen i Europa. Tilnærmet jevnbyrdighet er en nødvendig forutsetning for stabilitet og fred i vår del av verden. Men denne jevnbyrdighet må sikres på lavest mulig styrkenivå, og sammensetningen av styrkene på begge sider av skillelinjene må være slik at de ikke gir rimelig grunn for frykt for overraskende eller vedvarende angrep.

Et troverdig konvensjonelt forsvar bidrar til å redusere atomvåpnens rolle i Øst-Vest-forholdet. Tilnærmet jevnbyrdighet i konvensjonelle styrker bør bidra til å redusere antallet kjernevåpen i Øst-Vest-forholdet. Et stabilt konvensjonelt styrkeforhold vil bidra til å redusere frykten for at kjernevåpen skal bli brukt.

Sikkerhet er ikke bare et spørsmål om sikkerhet mot militære trusler. Sikkerhet handler om hver enkelts forventninger til fremtiden, om fred, ja, men også om sikkerhet mot miljø-ødeleggelser, om kampen mot fattigdom og undertrykking.

Bare hvis Øst og Vest kan oppnå større trygghet og sikkerhet i fellesskap vil vi kunne samle oss for alvor om de store uløste problemer som vi idag ennå ikke ser noen løsning på; Et mer likeverdig økonomisk samarbeid også mellom Nord og Sør, helse, arbeid og muligheter for livutfoldelse og tryggere fremtidsutsikter for en stadig økende verdensbefolkning.

Det at NATO er et reelt forum for aktiv avspennings- og nedrustningspolitikk gjør at vi kan ha forhåpninger. NATOs bidrag til avspenning og nedrustning har gjort at Alliansen står sterkere i opinionen enn noen gang tidligere. I tiden fremover vil de nye politiske behov og realiteter stille store krav til Alliansens evne til fornyelse og nyskapning. Et Øst-Vest-forhold i stadig bedring er det beste arbeidsmiljø for en dynamisk alliansepolitikk.

Det er naturlig i et tilbakeblikk å minne om viktige endringer i Alliansens utsyn og arbeidsmåte i løpet av sin 40-årige historie: Den ble dannet i en periode av brutte forhåpninger. Fredsoptimismen fra 1945, lettelsen og gleden, ble altfor tidlig overskygget av ny frykt og utrygghet. Paradoksalt nok viste det seg å være vanskeligere å samarbeide i fred enn det hadde vært i krig.

I likhet med andre vestlige land hadde vi i Norge etter krigen håpet å bygge vår sikkerhet på de globale sikkerhetsordninger som FN-pakten trakk opp. Men spenningen i Europa, og usikkerheten omkring FNs evne til å forhindre aggresjon, førte til at også vi måtte finne andre svar på våre sikkerhetsbehov. Den avklaringsprosess som deretter fulgte var av skjellsettende betydning for vårt land. 4. april 1949 undertegnet Norge og elleve andre vestlige nasjoner Atlanterhavspakten i Washington. Medlemsskapet i NATO har nå i 40 år vært hjørnesteinen i norsk sikkerhetspolitikk.

Det ble tidlig klart at utfordringen man sto overfor ikke bare var militær, men i høyeste grad politisk. Ønsket om å knytte medlemslandene nærmere hverandre gjennom et utstrakt politisk samarbeid kom til å stå sentralt i NATOs utvikling.

Enkelte etapper i prosessen har fått særlig stor betydning. En slik viktig etappe er rapporten fra "de tre vise menn" i 1956 hvor vår egen utenriksminister Halvard Lange spilte en sentral rolle. De tre tok som utgangspunkt at Alliansen bare kunne oppfylle sin oppgave dersom det eksisterte nære politiske og økonomiske bånd mellom medlemslandene.

"De tre vise" trakk opp den praksis at medlemslandene skal informere om ethvert utenrikspolitisk forhold av betydning for Alliansen, og at ethvert medlemsland har rett til å ta opp ethvert spørsmål av felles interesse for NATO. Disse retningslinjene danner fortsatt et grunnlag for det politiske

samarbeid innen Alliansen og har hatt en åpenbar betydning, ikke minst for de mindre land i Alliansen.

I årene som fulgte ble de første kontaktene knyttet over øst/vest skillet. Vi opplevde alvorlige tilbakeslag, men også gledelige trekk i utviklingen.

Drivkraften var at vi ikke kunne akseptere å leve med en overhengende frykt for stadig konfrontasjon mellom Øst og Vest. Vi måtte komme videre. Rettesnoren for Alliansens politiske arbeid ble formulert i Harmel-rapporten av 1967. Nødvendigheten av et troverdig forsvar ble understreket og samtidig ble det satt inn i en bredere ramme: Forsvar og avspenning, og med rustningskontroll og nedrustning som en viktig målsetting.

NATOs forrige generalsekretær, Lord Carrington, formulerte det slik: "Våre forsvarsanstrengelser må ikke betraktes som et gjerde vi gjemmer oss bak, men som et grunnlag vi kan arbeide utfra med sikte på et mer konstruktivt forhold til Sovjetunionen og landene i Øst-Europa". Dialog og forsvar. De to elementene er uløselig bundet sammen.

NATOs omfattende konsultasjoner gir politisk styrke. I INF-saken gjorde den det mulig å komme frem til en avtale som fikk full støtte i de 16 landenes regjeringer, i parlamentene og i opinionen.

Vi har grunn til å være tilfreds med at det så mange ganger har lyktes å forene alle de ulike perspektiver og interesser Allianseområdet dekker. Riktignok deler landene en rekke grunnleggende felles interesser. Men det er langt fra det østlige Anatolia til Nordkapp. Og verden fortoner seg ikke alltid lik om man sitter i Hamburg, få kilometer fra Øst-Vest-skillet, eller i California. En Alliansen av 16 suverene stater krever politisk vilje og innsats for at det skal lykkes å stå sammen i vesentlige spørsmål.

Når jeg har berørt disse etappene i Alliansens utvikling er det for å illustrere følgende: NATO er ingen statisk organisasjon. Heller ikke har den bare tilpasset seg skiftende omstendigheter omkring oss. Forandring utgjør selve kjernen i Alliansens politikk. NATO skal påvirke og forme utviklingen.

Da Halvard Lange undertegnet Atlanterhavspakten formulerte han følgende spørsmål: Kan denne traktaten gi oss den beskyttelse vi trenger hvis det verste skulle inntreffe? Vil våre forpliktelser under traktaten ligge innenfor det vi kan make uten å sette vårt økonomiske gjenoppbyggingsprogram i fare? Han svarte selv bekreftende på disse spørsmål. Det kan vi også gjøre idag.

Ved siden av å gi oss den avgjørende sikkerhetspolitiske garanti vi trengte, ga Alliansesamarbeidet oss økonomiske fordeler av både sivil og militær betydning i en periode da den sivile gjenoppbygning av vårt land krevde store investeringer.

NATO-samarbeidet har gitt oss det sikkerhetspolitiske grunnlaget for en selvstendig norsk politikk. I Nordområdene har det lyktes norske regjeringer å bidra til ro stabilitet og lavspenning i

perioder av konfrontasjon og mistillit mellom Øst og Vest, og vi har kunnet ivareta vårt forvaltningsansvar rundt den nordligste del av Øst-Vest-skiellet, fra Norges egen landegrense til polarisen mellom Svalbard og Franz-Josef-Land.

I dag er det bred enighet om at NATO på en avgjørende måte har bidratt til fred og sikkerhet i vår del av verden. Den har bidratt til å gi oss en trygghet som har gjort økonomisk og sosial vekst mulig i en grad vi tidligere aldri har opplevet.

Vi kan se tilbake på betydelige resultater av dialogen mellom Øst og Vest. I dette arbeidet har NATO og Alliansens medlemsland spilt hovedrollen.

Allerede ved innledningen til 1970-årene ble to bærende prinsipper for dialogen mellom Øst og Vest etablert: Sovjetunionen ønsket en europeisk konferanse om de militære sider ved sikkerheten i Europa. NATO-landene på sin side stilte to grunnleggende betingelser: En dialog mellom Øst og Vest var for det første utenkelig uten full amerikansk og kanadisk deltakelse. For det andre var det ikke mulig å begrense dialogen til militære problemstillinger:

Den militære oppbyggingen var i første rekke et resultat av dypereliggende politiske motsetningene mellom Øst og Vest. Skulle dialogen gi varige resultater måtte den også omfatte de politiske, menneskelige og økonomiske dimensjoner i Øst/Vest forholdet. Disse sentrale prinsippene ble akseptert gjennom KSSE sluttakten i 1975. Rammene for den dialog vi idag opplever var dermed lagt.

Dessverre ble den løfterike første del av 1970-årene avbrutt av nye tilbakeslag. Østlige brudd på inngåtte KSSE-forpliktelser, den sovjetiske innmarsjen i Afghanistan, unntakstilstanden i Polen, og striden om mellom-distanseraketter og romvåpen kastet mørke skygger over Øst/Vest forholdet. Men kontakten ble aldri helt brutt. Dette lettet arbeidet med å gjenåpne en konstruktiv dialog.

Idag kan vi se tilbake på de mest fruktbare år vi har opplevet siden Øst/Vest dialogen ble innledet. Nye og ambisiøse avtaler er inngått. Hver på sitt felt har de brøytet ny vei og etablert viktige prinsipper vi nå kan arbeide videre på.

Stockholms-dokumentet om tillits- og sikkerhetsskapende tiltak inneholdt for første gang bestemmelser om stedlig inspeksjon på kort varsel.

Den historiske INF-avtalen fjernet en hel kategori amerikanske og sovjetiske kjernevåpen. Den fastslo et fundamentalt prinsipp, nemlig at den som har mest også må redusere mest. Den åpnet for effektiv kontroll.

KSSE-dokumentet fra Wien brakte oss et viktig skritt videre i den menneskelige Øst/Vest dimensjonen og etablerte en egen mekanisme for å overvåke landenes opptreden på dette feltet. Det kan ikke herske tvil om at det er Alliansen som har vært drivkraften bak disse resultatene.

I dag handler ikke Øst-Vest forholdet så mye om hvem som vinner og hvem som taper. Det handler om felles utfordringer hvor begge parter kan delta og hvor begge kan høste gevinsten.

Motsetningene er ikke forsvunnet. Men avstanden er blitt mindre. I Moskva og andre Warszawa-pakt-hovedsteder har man beveget seg. Det er skapt ny bevegelse og fleksibilitet. Vi må fortsatt være den retningsgivende part i forhandlingene. Men vi er slett ikke alene lenger om å bringe dem fremover. Virkeligheten idag, ved Alliansens 40-års jubileum, er at vi opplever et gjennombrudd for vår politikk.

Den avspenning som idag gir håp om en fredlig utvikling i Europa, er blant annet et resultat av det samhold og den styrke som NATO har representert. Vi kan ikke nyte avspenningens frukter før de er modne, men vi må også sørge for at de har gode vekstvilkår. Vi skal sørge for å bevare den nødvendige forsvarsevne samtidig som vi viser den nødvendige forhandlingsvilje. Som President Kennedy sa det: "Vi skal ikke forhandle av frykt, men heller aldri frykte forhandlinger".

NATO bidrar til å sikre den nødvendige forsvarsevne. Alle medlemslandene må bære sin del av forsvarsansvaret slik at de ikke blir til byrde for sine allierte. Norge har gjort det og vil fortsatt bære sin del av den felles forsvarsbyrde. Norge trenger alliansen for å sikre fred og uavhengighet i en utsatt stilling. Men Norge bidrar også til at alliansen kan løse forsvarsuppgavene på en troverdig måte. Forsyningslinjene over Atlanteren er av grunnleggende betydning for Alliansen. Her inntar Norge en nøkkelstilling.

NATO danner også en viktig ramme omkring forhandlingene med landene i Warszawa-pakten. I tiden fremover vil Alliansen være et viktig instrument for å styrke avspenningen, gi mål og retning for forhandlingene om å bygge ned og omforme de militære styrker i Europa.

Vi hilser de annonserte reduksjonene av Warszawa-paktens styrker velkommen og ser fram til å se dem gjennomført. Balanse - og en defensiv styrkestruktur på begge sider - vil bare kunne etableres etappevis gjennom forhandlinger. Her vil det ikke bare være behov for innsatsvilje - men også tålmodighet.

NATO-landene står overfor viktige oppgaver i forholdet til Sovjetunionen og Øst-Europa i tiden fremover :

Avspenningspolitikken må føres videre med engasjement og innsats. Vi må utvikle bredere kontakter, ikke bare mellom regjeringene, men mellom organisasjoner og enkeltmennesker på tvers av den unaturlige skillelinjen tvers gjennom Europa. Vi må frigjøre krefter slik at vi kan sette mer inn på å løse presserende felles oppgaver.

Vi må bygge ut det økonomiske samarbeidet. Vi vil ikke være tjent med at nære naboland blir hengende etter i den rivende utvikling som pågår i Europa og Nord-Amerika. Både Øst og Vest vil ha fordel av at vi åpner oss for hverandre.

Vi må utvikle kontakter mellom faglige miljøer, fagbevegelser, parlamenter og ikke minst mellom ungdom. Kontakt og samarbeid må danne brikkene i en mosaikk hvor krig blir mer og mer utenkelig. Hvor samarbeidet blir mer og mer fordelaktig for alle parter.

Kanskje er det samarbeidet om de påtrengende miljøspørsmål som vil bli selve murbrekkeren i en prosess mot mer samarbeid og mindre konfrontasjon.

KSSE-prosessen er fortsatt det viktigste forum for det multilaterale Øst-Vest samarbeidet. De trafikkregler og det samarbeidsnett som er nedfelt KSSE-dokumentet fra Wien må tas i full bruk. Vi må øke respekten for menneskerettighetene og bedre kontaktmulighetene mellom folkene i Øst og Vest.

Vi forutsetter en snarlig gjenopptakelse av de amerikansk-sovjetiske forhandlingene om kjernevåpen og romvåpen. Siktemålet må være et mer stabilt og forutsigbart strategisk miljø for oss alle i årene som kommer, og at vi forhindre et våpenkappløp i verdensrommet.

Vår forsvarsinnsats har også sammenheng med hvilke økonomiske ressurser som er tilgjengelige. Både i Øst og Vest møter vi idag begrensninger på dette felt. Det skal imidlertid ikke herske noen tvil om at Norge tar sine forpliktelser og oppgaver alvorlig. Dette fremgår også av den rapport om byrdefordelingen som NATOs forsvarsministre vedtok i desember. Denne rapporten gir et bredere og mer presist bilde av de alliertes samlede forsvarsinnsats enn NATO noen gang har hatt.

Jeg vil understreke hvor viktig det er at vi alle sørger for å få maksimalt ut av tilgjengelige ressurser, at vi unngår kostbart dobbeltarbeid og at vi har Alliansens fellesbehov klart for oss i vår nasjonale planlegging.

Debatten om byrdefordelingen reiser også spørsmål av en langt mer fundamental karakter: Hvordan kan Alliansesamarbeidet best tilpasses 1990-årenes økonomiske og politiske virkelighet?

De transatlantiske båndene vil fortsatt være et hovedgrunnlag for vår sikkerhet. Disse båndene hviler på langvarig vennskap, tradisjoner, felles samfunnsform og felles interesser.

Idag står vi også overfor en utvikling hvor en rekke allierte også drøfter vitale utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål i andre, europeiske fora. Selv om Norge ikke deltar direkte i dette, må vi ønske det velkommen. Men uansett Vest-Europas nye økonomiske styrke vil Alliansesamarbeidet fortsatt være av avgjørende betydning. Derfor må vi støtte opp om en prosess der europeiske sikkerhetspolitisk samarbeid gis en form og et innhold som er i samsvar med Alliansens målsettinger og som kan bidra til å underbygge og supplere arbeidet i denne bredere, transatlantiske rammen.

I 1949 konkluderte norske myndigheter med at det ikke eksisterte noe realistisk alternativ til norsk deltakelse i Atlanterhavspakten. Avgjørelsen den gang var vanskelig for mange. Førti år senere hersker en bredere oppslutning om denne

politikken enn noen gang tidligere. Det skyldes for det første at NATO har bidratt til å unngå væpnet konflikt mellom Øst og Vest. Men det skyldes også at vi i økende grad ser at sikkerhetspolitikk handler om et internasjonalt skjebnefellesskap. Vår geografiske plassering og den våpenteknologiske utvikling gjør det klart at vi ikke har noe virkelig alternativ om vi skal bevare sikkerhet og stabilitet i vår del av verden og sikre oss handlefrihet og innflytelse over utviklingen i våre nærområder.

Det norske forsvar er vårt aller viktigste sikkerhetspolitiske virkemiddel. Men dette vil aldri kunne bli tilstrekkelig til å verne om vår sikkerhet. Vi må få støtte fra andre land som står for de samme verdier og interesser som Norge, fra land som har evnen til å gi oss beskyttelse. Alliert bistand må forberedes i fred. Derfor er vi avhengige av sterke transatlantiske bånd, og spesielt av nære forbindelser til USA. I tillegg ser vi nå et sterkere politisk og forsvarsmessig samarbeid i Europa. Opprettelsen av en ny flernasjonalt styrke i NATO for å bistå forsvaret av Nord-Norge er et uttrykk for samholdet og interessefellesskapet i Alliansen.

I tiden fremover skal vi sørge for at Alliansen fører en samlende politikk som kan få bred støtte i medlemslandene i årene fremover. Pågangsmot og tålmodighet - begge deler vil trenges. Men utsiktene til fremgang er idag bedre enn ved noe tidligere jubileum i NATOs historie. Det må være en inspirasjon for oss alle.

Alliansen kan og må spille en hovedrolle i det omfattende arbeid som nå ligger foran oss. Arbeidet vil angå oss alle, i fellesskap og som enkeltmennesker. I et slikt perspektiv står Alliansen overfor muligheter som aldri før i sin historie.